

Van debat naar dialoog? – De gehanteerde gesprekstijl in georganiseerde politieke televisiegesprekken ('televisiedebatten') in de verkiezingscampagne van november 2023.

Belangrijkste bevindingen:

- *In de zeven belangrijkste politieke televisiegesprekken ('Debatten') tijdens de verkiezingscampagne van 2023 werden duidelijke voorbeelden gevonden van de gesprekstijlen debat en dialoog.*
- *Het onderwerp wonen werd het meest besproken in de dialoogstijl, de onderwerpen immigratie, internationale betrekkingen en klimaat het meest als debat.*
- *Een derde van alle vragen kon worden getypeerd als debatvraag of dialoogvraag waarbij de debatvragen in de meerderheid waren*
- *De vraagstelling beïnvloedt de toon en de insteek van de daaropvolgende gesprekken.*
- *Economie en werkgelegenheid was het meest besproken onderwerp, Minderheden en integratie stond op de tweede plaats.*

De conclusie is dat de gesprekstijlen debat en dialoog een betekenisvolle bijdrage kunnen leveren aan de journalistieke en academische reflectie op politieke televisiegesprekken.

Niek Hietbrink, Enno Wiggers, Liesbeth Hermans en Shawn Noorlander

**Oktober 2025, Lectoraat Waarde(n)volle journalistiek, Windesheim,
Zwolle**

Met dank aan Beeld en Geluid¹ (voor het leveren van de transcripten van de publieke omroep), Jonatan McGivern en Tolunay Çoban

¹ Beeld en geluid heeft voor dit onderzoek de transcripten van de debatten van de publieke omroep geleverd, maar is verder niet verantwoordelijk voor de analyses en de rapportage.

‘(..) de conclusie (is) dat van een duidelijke democratische opvatting van debatwaarde nauwelijks sprake is. Journalisten nemen hun beslissingen routinematig, en de vraag hoe hun keuzes een bijdrage leveren aan het publieke debat als democratisch middel, is voor hen van secundair belang’ (Willemars, 2014, p216).

1. Inleiding

In de aanloop van de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november pleitte Pieter Omtzigt van NSC voor meer ‘inhoudelijke’ debatten. NRC schrijft hierover op 31 oktober: ‘De debatten van deze verkiezingscampagne hebben een ander karakter dan die van eerdere campagnes. Bij politieke partijen én programmamakers klinkt al enige tijd de roep om meer inhoud. Lijsttrekker Pieter Omtzigt van Nieuw Sociaal Contract riep op 6 september 2023 in zijn Binnenhof-lezing op tot meer diepgang in tv-debatten, en minder oneliners.’ (Hinke en van Lil, 2023, 31 Oktober).

Dat programmamakers zich bij deze oproep van een politicus aansluiten laat zien dat zij kennelijk ook de behoefte voelen aan een andere, meer inhoudelijke journalistieke aanpak van dit centrale element van de verkiezingscampagnes. In academische kring klinkt de roep om meer inhoudelijke campagneberichtgeving, waar de debatten een centraal onderdeel in vormen, al geruime tijd (e.g. Van Praag en Brants, 2014; Ruigrok e.a, 2017; Hietbrink en Hermans, 2022). Televisiezenders die debatten organiseren moeten, gezien de behoefte aan hoge kijkcijfers, zoeken naar een balans tussen inhoudelijke kwaliteit en aantrekkelijke televisie. “Ze bevatten een wedstrijdelement, zijn vaak spraakmakend en leveren in de huidige sterk gefragmentariseerde mediamarkt nog steeds relatief hoge kijkcijfers op.” (Walter en van Praag, 2014, 127).

Volgens Fons Lambie, chef politiek van RTL Nieuws past de roep om meer inhoud bij de tijdgeest en is RTL ook van plan daarin mee te gaan (Hinke en van Lil, 2023, 31 Oktober). Hij geeft aan dat in de RTL-debatten de deelnemers ‘de ruimte zullen krijgen’ voor inhoudelijk debat. Ook zullen politici minder hoeven te reageren op ‘sluw geformuleerde’ stellingen, maar zullen meer algemene thema’s als ingang voor het gesprek dienen. Zijn tegenhanger bij de NOS, Dominique van der Heyde, zegt het in een interview met Elisabeth Steijns op NPO radio1 (2023, 30 oktober) met Omtzigt eens te zijn: er moet een meer inhoudelijk debat gehouden worden. De NOS wil de debatten met steeds 3 lijsttrekkers voeren. Maar zij zet daar weer tegenover dat debatten ook spannende televisie moeten opleveren. Uit de hoek van de tv-recensenten sluit Angela de Jong van het AD zich bij haar aan: de kijker wil ook een beetje spektakel en vermaak.

Programmamakers van de NPO verklaren hun gerichtheid op de kijkcijfers vanuit hun maatschappelijke functie: ze zijn er voor de informatievoorziening van de gehele samenleving en proberen daarom een zo groot mogelijk publiek te bereiken en vast te houden. De logica bij commerciële omroepen is dat zij hoge kijkcijfers nastreven in hun opdracht om zo veel mogelijk advertentieminuten te verkopen.

Maar, hogere kijkcijfers van politieke debatten betekenen niet automatisch dat de samenleving beter geïnformeerd of meer politiek betrokken raakt. Dat hangt ook af van vorm en inhoud van de programma’s. Een te grote nadruk op spektakel, vermaak en

snelheid in debatten kunnen haaks staan op diepgang, het bieden van context en het kritisch toetsen van beweringen van politici. En uit onderzoek blijkt: campagnes met een grote nadruk op 'game-frames' kunnen politiek cynisme bevorderen en politieke participatie verlagen terwijl het gebruik van 'issue-frames' politieke participatie juist blijken te bevorderen (Shehata, 2014).

Politiek redacteurs van publieke en commerciële omroepen lijken er dus van uit te gaan dat het publiek graag spannende en vermakelijke politieke televisiegesprekken ziet terwijl men vreest dat een meer inhoudelijke aanpak ten koste gaat van de aantrekkelijkheid (Hinke en van Lil, 2023, 31 Oktober; NPO radio1 2023, 30 oktober). Recent onderzoek wijst echter in een andere richting. Daaruit komt naar voren dat burgers juist genoeg hebben van de vaak op conflict en spektakel gerichte aanpak in talkshows en politieke debatten (SCP, 2022; Constructive Institute, z.d., Constructive Institute, 2022). En bovendien blijkt uit recent onderzoek dat er veel minder sprake is van een toename van polarisatie in de samenleving dan algemeen wordt aangenomen (SCP, 2022; Kruikemeijer en Vliegthart, 2024).

De hierboven verwoorde roep om een andere televisiedebatcultuur, sluit aan bij de visie van het lectoraat waarde(n)volle journalistiek. In deze visie wordt gepleit voor een journalistiek die bijdraagt aan actief burgerschap in een open democratische samenleving. Een journalistiek die de publieke sfeer voedt met betrouwbare, accurate en inspirerende informatie, waarin recht gedaan wordt aan de zorgen, noden en belangen van burgers en die hen de wereld om hen heen helpt te begrijpen en afgewogen keuzes te maken in hun persoonlijke en publieke leven, zoals het bepalen van hun stem (Strategiedocument lectoraat waarde(n)volle journalistiek, 2023)².

Journalistieke benaderingen en het maatschappelijk gesprek

Ook vanuit theoretisch perspectief is er aanleiding om door de journalistiek gemodereerde gesprekken over politiek op televisie onder de loep te nemen. Drok (2015) onderscheidt drie ideaaltypen in de journalistiek: de populaire, de institutionele en de publiekgerichte. Ideaaltypen komen in hun pure vorm in de praktijk niet voor maar dienen ertoe om de reflectie op journalistieke kwaliteit te voorzien van heldere argumenten. Drok betoogt dat in de *populaire* journalistieke benadering waarbij hoge kijk- en bereikscijfers het doel zijn en het vaak draait om mensen, emoties, vermaak en spektakel. Het zijn kenmerken die in het bovenstaande vanuit de journalistiek in meerdere of mindere mate naar voren kwamen als na te streven elementen van televisiedebatten. In de *institutionele* journalistieke benadering staan volgens Drok posities en standpunten centraal, vanuit een kritische beroepshouding, en wordt bij voorkeur gekozen voor conflict en tegenstelling als invalshoek, en ligt de nadruk op standpunten en (machts-)posities. In een *publiekgerichte* benadering is 'empowerment' van het publiek het uiteindelijke doel: een bijdrage leveren aan het inzicht van de burger en aan maatschappelijke (en politieke) participatie. Daarbij gaat het om het geven van uitleg. Er wordt gestreefd naar genuanceerde informatievoorziening door meerdere gezichtspunten te laten zien, 'ook ter relativering van het wedstrijdelement dat zo ingebakken zit in de

² <https://www.windesheim.nl/onderzoek/lectoraten/waardenvolle-journalistiek>

traditionele journalistiek' (Drok, 2015, p. 32). Volgens Drok is journalistieke informatie in een publieksgerichte benadering geen doel op zich maar een middel om maatschappelijke participatie en probleemoplossing te bewerkstelligen (Hermans en Drok, 2018).

Harde, spectaculaire en/of op vermaak en conflict gerichte gespreksvorm op televisie, passend bij de populaire en institutionele benadering, sluiten aan bij de manieren waarop politieke gesprekken op televisie zich tot nu toe kenmerken. Ze zijn zodanig ingebakken in de journalistieke routines dat journalisten ze zien als vanzelfsprekend en onontkoombaar (vgl. Willemars, 2014). Op deze werkwijze is herhaaldelijk kritiek geuit, zowel vanuit maatschappelijke (SCP, 2023) als academische hoek (Brants en Van Praag, 2014; Costera Meijer, 2010; Constructive Institute, 2020), omdat deze werkwijze het conflict en gevoel van tegenstellingen tussen partijen benadrukt en kijkers juist verder zouden vervreemden van politieke deliberatie in plaats van ze erbij te betrekken.

Deze publieksgerichte benadering is weliswaar al vanaf de vorige eeuw zichtbaar binnen de journalistiek maar is nooit de dominante mores geweest en heeft vaak weerstand ondervonden vanuit de traditionele journalistiek (vgl. Pauly, 2010). De institutionele en later de populaire benadering hebben meer zichtbaar hun plek binnen de journalistieke cultuur gekregen (Hermans en Drok, 2018). Onder invloed van maatschappelijke, economische en technologische veranderingen is de weerstand om journalistieke waarden, rollen en praktijken te heroverwegen echter afgenomen. Tegen die achtergrond is omstreeks 2014 vanuit de journalistieke praktijk een eigentijdse publieksgerichte benadering opgekomen onder de noemer van constructieve journalistiek (Hermans en Drok, 2018; Haagerup, 2017; Gyldensted, 2015). De journalistieke grondleggers van deze benadering richten zich vooral tegen de negatieve bias in het nieuws en de nadruk die er ligt op conflicten, problemen en tegenstellingen in de selectie en de gekozen invalshoeken in het journalistieke productieproces. Constructieve journalisten streven daarentegen naar een meer evenwichtig beeld van de werkelijkheid en een meer hoopvol perspectief in het nieuws door naast problemen ook onderzoek te doen naar oplossingsrichtingen en in plaats van de focus op extremen en verschillen ook aandacht te hebben voor meer gematigde opinies, 'common ground', nuancering en een verscheidenheid aan perspectieven (Hermans en Drok, 2018), dit alles met het oog op het vergroten van inzicht en handelingsperspectief ('empowerment') bij het publiek.

In een recent artikel over de rol van media in polarisatieprocessen stellen Kruikemeier en Vliegenthart (2024) dat een journalistieke focus op conflict in het politieke debat weliswaar de verschillende ideologische posities kunnen verduidelijken (vgl. Craig, 2010), maar dat het nadeel van deze journalistieke routine is dat ze ook de aanwezigheid van meer genuanceerde posities verhullen, die vaak worden gedeeld door de meerderheid van de kiezers. Zo kan volgens de auteurs het beeld ontstaan dat politieke issues sterk gepolariseerd zijn en extreme posities prevaleren terwijl denkbeelden van een meerderheid van de bevolking hierin niet worden gerepresenteerd (Kruikemeier en Vliegenthart, 2024; Constructive Institute, 2024). Door de manier waarop het debat wordt ingekleed is er niet alleen sprake van een 'silent majority', maar maakt de journalistieke preoccupatie met de uitersten hen actief tot een 'silenced majority'. Dat betekent dat de 'stille' meerderheid onbedoeld wordt genegeerd en buiten beeld blijft, omdat de aandacht vaak gaat naar de

veel kleiner groepen van extremen. Kruikemeier en Vliegenthart stellen dan ook dat er in de media meer aandacht zou moeten zijn voor consensus en nuance.

Wanneer we de (politieke) gesprekken op televisie bekijken vanuit de constructieve journalistieke benadering dan zou dit vragen om een meer inhoudelijk gesprek, waarin ook plaats is voor verbinding, voor de zaken waarover men het met elkaar eens is, voor gedeelde waarden en visies, zonder overigens de verschillen uit het oog te verliezen. Laat staan te verbloemen. Politici zouden concreet gevraagd worden naar hun aanpak van belangrijke maatschappelijke vraagstukken zonder deze meteen te bespreken in termen van tegenstellingen. Deze vorm van het politieke gesprek voeren zou kunnen bijdragen aan kiezers om meer inhoudelijk te kunnen oordelen over overeenkomsten en verschillen in standpunten en hierdoor een beter afgewogen mening kunnen vormen. Wanneer politieke gesprekken op televisie meer als dialoog worden gevoerd zijn ze een goed voorbeeld en stimulans voor een constructievere dialoog in de samenleving. De journalistiek geeft immers mede vorm aan de publieke opinie en aan 'het gesprek dat de samenleving met zichzelf voert' (Smouter, 2023; vgl. Deuze, 2005). Dit sluit aan bij de taak van de journalistiek om de democratie 'at all levels' te versterken (EJTA, 2020, in: Werkgroep LOP, 2023) en het maatschappelijk debat onder breder lagen van de bevolking te bevorderen (Hermans en Drok, 2018).

In dit onderzoek verkennen we hoe gesprekken over politiek op televisie in verschillende typen programma's worden vormgegeven.

Deliberatieve democratie

De publieksgerichte journalistieke benadering vertoont inhoudelijke verwantschap met de deliberatieve politieke theorie (Van Voorst, 2014; Hietbrink, Hermans en Kik, 2019). In deze benadering zijn wederzijds respect, beleefdheid, constructieve interactie en dialoog kenmerken van een adequate publieke communicatie, die de participatie van burgers in gesprekken over de democratie faciliteren (Marx Ferree e.a., 2002).

De rol van de journalistiek is in deze benadering niet die van een onafhankelijke observator die alleen verslag doet van het politiek-maatschappelijk gesprek, maar deze wordt ook gezien als een actieve deelnemer, vormgever en moderator van dat het gesprek. Het vraagt van de journalistiek om een dubbele rol van zichzelf te erkennen: als een rechtvaardige moderator én als een betrokken deelnemer van het politiek maatschappelijk debat (Ettema, 2007).

Dialoog en debat

Redenerend langs deze lijnen kunnen politieke gesprekken op televisie volgens de literatuur worden onderscheiden in twee basisvormen: dialoog en debat (Costera Meijer, 2010; Dialogue, 2022). Bij een gesprek als **dialoog** wordt er gewerkt aan gezamenlijke probleemoplossing, wordt er gezocht naar gemeenschappelijkheid ('common ground') en naar elkaars kracht, en betrachten de deelnemers respect voor elkaars uitgangspunten, waarden, gevoelens en argumenten. Bij een gesprek als **debat** zijn de deelnemers gericht op winnen en individueel succes, wordt de nadruk gelegd op conflict, verschillen en elkaars zwakte en tonen de deelnemers relatief weinig respect voor elkaars uitgangspunten,

waarden gevoelens en argumenten (vgl. Costera Meijer, 2010; Dialogue Journalism, 2022; Rinsdorf & Mäder, 2023; Constructive Institute, z.d.; Pauly, 2004, 2009).

In de onderstaande, in het Nederlands vertaalde, matrix vat Costera Meijer de kenmerken van de twee gesprekstijlen, dialoog en debat, samen zoals die in een talkshow kunnen voorkomen. Deze kenmerken zijn eveneens van toepassing op het politieke ‘debat’ op televisie (zie ook bijlage 3 voor verder kenmerken van debat en dialoog volgens Costera Meijer).

Dialoog	Debat
Samenwerking, gericht op wederzijds begrip	Oppositie, gericht op het ontcrachten van elkaar zienswijze.
Doel: punten van overeenstemming vinden (‘common ground’)	Doel: winnen
Oog hebben voor elkaars kracht	Zoeken naar elkaar zwakheden
De eigen aannames ter discussie stellen	De eigen aannames als waarheid verdedigen
De eigen inzichten proberen aan te scherpen	Het laatste woord willen hebben
Oplossingsalternatieven zoeken	De eigen oplossing als enige optie presenteren
Respect opbrengen voor anderen en proberen deze niet van zich te vervreemden	De anderen aanvallen zonder respect voor andermans gevoelens

Tabel 1 Kenmerken van debat en dialoog (Costera Meijer, 2010, p.200)

In een debat spelen, net als in andere journalistieke genres, nieuwsaarden als negativiteit en conflict een grote rol en wordt vaak gezocht naar ‘twee uiterste kanten van het verhaal’. Dat laatste zou suggereren dat daarmee het hele verhaal wordt verteld, terwijl er op iedere gebeurtenis meerdere (meer dan twee) perspectieven mogelijk zijn (Hermans en Drok, 2018). Bij een dialoog gaat het niet om winnen of de verliezen maar is men gericht op het vergroten van inzicht in verschillen en overeenkomsten tussen politieke visies en de daarbij bijbehorende probleemoplossingen. In een dialoog is er ruimte voor luisteren, nuance en meerdere perspectieven, hetgeen bijdraagt aan inhoudelijke diepgang (Hermans en Drok, 2018; Costera Meijer, 2010). De intentie bij een dialoog is om iets of iemand te *begrijpen*, *verduidelijken* of *ontdekken*. Het streven is om conflict en escalatie te voorkomen en via een open uitwisseling van ervaringen te komen tot wederzijds begrip en reflectie (dialogue-journalism.eu, z.d.).

Een belangrijke toevoeging hierbij is dat een dialoog gericht is op het ontstaan van nieuwe inzichten en op empowerment van burgers doordat maatschappelijke vraagstukken en posities en hun onderliggende waarden inzichtelijk worden gemaakt. Een dialoog bevordert daardoor de betrokkenheid bij maatschappelijke vraagstukken. Een debat brengt het gesprek en het inzicht in de samenleving niet verder en kijkers worden slechts bevestigd in de hun voor- of keur.

De journalist(iek) als moderator

Of een televisiegesprek verloopt als een debat of een dialoog is mede afhankelijk van de deelnemers (meestal politici) aan het gesprek. De een is meer geneigd te luisteren, terwijl de ander liever de confrontatie opzoekt. Maar de opzet van een gesprek en vooral de manier

waarop het wordt gemodereerd kunnen het verloop van het gesprek en de opstelling van de deelnemers in belangrijke mate sturen (Costera Meijer, 2010; Constructive Institute, z.d.,). NRC-journalist Koelewijn schrijft daarover het volgende: 'Maar als 'de media' dan toch aan zelfonderzoek doen, zou ik eerder inzoomen op hoe je wil dat zo'n debat verloopt. Laat je politici uitpraten of door elkaar heen roepen, is de debatleider spelverdeler of aanjager, wil je discussie of ophef?' (NRC, 21-11-2023).

In meerdere van de bovenstaande bijdragen wordt op het belang van de rol van de journalist als moderator (de presentator, gespreksleider en vragensteller) van het gesprek op televisie gewezen (Costera Meijer, 2010; Van Praag en Brants, 2014; Constructive Institute, 2023) en de journalistiek in abstracte zin als moderator of vormgever van het maatschappelijk gesprek (Rinsdorf en Mäder, 2023; Smouter, 2022; Hermans en Drok, 2018; EJTA, 2020, in: Werkgroep LOP, 2023; Willemars, 2014; Ettema, 2007).

Uit de literatuur komt naar voren dat wanneer men streeft naar een dialoog, het van belang is om actief te modereren. Men spreekt van tevoren spelregels af en houdt de deelnemers hieraan. Het gaat hierbij niet alleen om het bewaken van de spreektijd, maar ook om de omgangsvormen, het zorg dragen voor onderlinge relaties, en het duidelijk maken wat wel of niet getolereerd wordt etc. (Constructive Institute, z.d.; Costera Meijer, 2010). Bij dat actieve modereren hoort niet zozeer een houding van onpartijdigheid, maar van 'omnipartiality', hetgeen wil zeggen dat hij/zij begrip heeft voor de zorgen en verwachtingen van alle deelnemers (Heinrichs, 2024; Constructive Institute, z.d.).

Een van de belangrijkste instrumenten in de hand van de moderator is de manier waarop deze vragen stelt of de formulering van stellingen die gebruikt worden. Vragen en stellingen kunnen bijvoorbeeld open, of op het verkennen van oplossingen en overeenkomsten gericht zijn, of suggestief, sturend of conflictgericht zijn.

Voorbeelden van dialooggerichte vragen zijn: Waar bent u het over eens? Hoe zou een samenwerking tussen uw partijen eruit kunnen zien? Wat vindt u het beste voorstel van uw collega-politicus? Welk advies heeft u voor een van de andere lijsttrekkers? Voorbeelden van debatvragen zijn: U vindt het vast een slecht plan? Wat is er misgegaan de afgelopen periode? Hier bent u het vast niet mee eens?

De verwachting is dat de open en op 'common ground' gerichte vragen gesprekken stimuleren in de richting van een dialoog en dat directieve of 'aanvallend' geformuleerde vragen eerder zullen leiden tot een debat. Uiteraard zijn er ook veel vragen die niet duidelijk in een van beide categorieën vallen en is het mogelijk dat deelnemers na een dialoogvraag verzanden in een fel debat of na een debatvraag juist een genuanceerde dialoog aangaan. Het is daarom een belangrijke vraag in hoeverre de manier waarop vragen worden gesteld consequenties heeft voor de aard van het gesprek.

Een tweede aspect van het modereren ligt in de mate waarin de gespreksleider de spelregels van het gesprek over de duur van de bijdragen, wederzijds respect en het bewaken van de feitelijkheid van het gesprek³ hanteert.

Tot slot kan de houding van de moderator meer aansturen tot reacties die richting een dialoog gaan, dan wel een debat. Bij de klassieke debatvorm past een afstandelijke, onpartijdige houding die ook wel getypeerd wordt als ‘laissez faire’. Wil de moderator het gesprek sturen in de richting van een dialoog dan past een open en empathische houding (Costera Meijer, 2010) en is actief modereren een vereiste (Willemars, 2014; Constructive Institute, z.d.; Costera Meijer, 2010). In dit verband wordt ook wel gesproken van een houding van ‘omipartiality’, waarbij de journalist vergelijkbaar met een mediator, begrip en empathie toont voor de zorgen en verwachtingen van alle deelnemers, zodat alle deelnemers zich gehoord en gerespecteerd voelen (Constructive Institute, z.d.).

Voor het **dialoogformat** samenvattend de volgende punten te benoemen: het vergroten van **inzicht** door het identificeren van **onderliggende waarden**, een focus op **oplossingen** en **common ground**, en **wederzijds respect** en **actief luisteren** en in het bijzonder het feit dat de moderator fungeert als **rolmodel**, en **interveniet** of **context biedt** bij onacceptabele claims of onacceptabel gedrag. Het **debatformat** kenmerkt zich door **strijd** en is gericht op **winst** en het **eigen gelijk**, het gaat gepaard met het reproduceren van **stereotypen**, het gebruik van **clichés** en **slogans** en **misleiding**. Verder zijn **effectbejag**, **conflict** en **spektakel** kenmerken van het debat, die voor de onderhavige discussie relevant zijn en die resoneren met de populaire journalistieke benadering (vgl. Drok, 2015). De moderator neemt in het debatformat **geen verantwoordelijkheid** voor de situatie.

Dialoog	Debat
Actief modereren; regels handhaven	Laissez faire of effectbejag
De feiten bewaken en context bieden	Ruimte voor misleiding, slogans, clichés en stereotypen
Dialooggerichte vraagstelling	Debatgerichte vraagstelling
Focus op ‘common ground’ en oplossingen	Focus op conflict en verschillen
Houding: open, empatisch, ‘omnipartiality’	Houding: afstandelijk en onpartijdig

Tabel 2 Samenvattend: kenmerken van de stijl van modereren gericht op dialoog en debat

De roep om een verandering in de televisiedebatcultuur maken het relevant om na te gaan in hoeverre er sprake is van een dialoog- dan wel debat-gerichte gesprekstijl in de politieke televisiegesprekken tijdens de campagne van 2023.

³ Willemars (2014) laat zien dat het ‘modereren’ van het maatschappelijk debat door journalisten breder kan worden opgevat dan feitelijkheid; ook de deugdelijkheid van de argumentatie en het voorzien van contextinformatie kunnen hierbij horen (vgl. ook Costera Meijer, 2010: zie bijlage 3). In het routinematig handelen van journalisten wordt dit vaak versmald tot ‘feitelijkheid’.

2. Methode

Om inzicht te krijgen in het verloop van de politieke televisiegesprekken is er een explorierend onderzoek verricht. De belangrijkste politieke televisiedebatten: het 1Vandaag-debat, het College Tour-debat, het eerste en tweede debat van RTL, het SBS-debat en het eerste en tweede slotdebat van de NPO zijn meegenomen in dit onderzoek (In bijlage 9 wordt een overzicht gegeven van de deelnemers per programma).

Door vanuit de theoretische concepten dialoog en debat te kijken naar deze politieke televisiegesprekken en de manier waarop deze gemodereerd worden kunnen deze begrippen aan de praktijk worden getoetst en kan worden nagegaan of/en in hoeverre het begrip dialoog gebruikt kan worden om de verandering naar een meer inhoudelijke debatcultuur te kunnen monitoren.

Data

De analyse wordt verricht op de transcripten van de 7 bovengenoemde televisieprogramma's. Voor de programma's van de publieke omroep werd gebruik gemaakt van de transcripten van de ondertiteling, aangeleverd door onderzoekers van Beeld en Geluid (met medewerking van de Media Suite en Clariah). Voor de programma's van de commerciële omroepen werden de transcripten gegenereerd via spraakherkenning.

Centrale Vraag

In hoeverre er sprake is van een dialoog- dan wel debat-gerichte gesprekstijl in de politieke televisiegesprekken tijdens de campagne van 2023 en in hoeverre hangen deze samen met het type vragen van de moderators?

Er is gebruik gemaakt van een handmatige en computerondersteunde inhoudsanalyses.

Onderzoeksvragen handmatige Inhoudsanalyse

1. Welk aandeel van de vragen gesteld in televisiegesprekken zijn te typeren als vragen gericht op dialoog en vragen gericht op debat?
2. Over welke onderwerpen werd er in de programma's gesproken en welke typen actoren kwamen hierbij aan het woord?

De handmatige inhoudsanalyses werden verricht door een ervaren onderzoeker van het lectoraat Waarde(n)volle journalistiek en twee, aan de hand van een codeboek, getrainde studentassistenten.⁴ De coderingen vonden plaats aan de hand van de transcripten in combinatie met opnames van de volledige uitzendingen. De coderingen werden over en weer gecontroleerd en indien nodig getoetst aan de hand van het codeboek.

Voor de analyse werden de transcripten per opeenvolgende spreker ingedeeld in tekstfragmenten. Deze tekstfragmenten varieerden van enkele woorden tot zeer uitgebreide antwoorden op de gestelde vragen. Ieder tekstgedeelte werd ingevoerd op een nieuwe regel in een excelbestand. Per regel/fragment werd de naam van de spreker gecodeerd en het (2)

⁴ Tolunay Çoban en Jonatan Mc Givern. Bij deze ook dank voor de inzichtvolle besprekingen van de gecodeerde debatten.

soort spreker (moderator, andere journalist, politicus, burger, BN'er, deskundige en overig). Per fragment werd gecodeerd of het een 'vraag' of een antwoord/tekst betreft. Alle vragen werden gecodeerd in drie categorieën: debatvraag, dialoogvraag en overig. Hierbij werden niet alleen de vragen van de moderators gecodeerd, maar ook de vragen die politici aan elkaar stelden en de vragen die andere deelnemers aan de politici stelden.

Onderzoeksvragen Computerondersteunde Inhoudsanalyse

3. Welke patronen in de gesprekken tussen politici (en andere deelnemers) komen naar voren uit een computergestuurde inhoudsanalyse en in hoeverre te duiden in termen van de gespreksvormen debat en dialoog?
4. In hoeverre verschillen de patronen in het woordgebruik in tekstpassages na dialoogvragen en debatvragen?

Computerondersteunde inhoudsanalyse

Om te begrijpen hoe politici verschillend reageren op debatvragen en op dialoogvragen, hebben we de teksten van politieke debatten geanalyseerd met behulp van computergestuurde tekstanalyses.

We gebruikten twee technieken. De eerste techniek brengt in kaart welke inhoudelijke thema's er besproken worden (ook wel genoemd: topic modelling), en hoe vaak die terugkomen in verschillende delen van het debat. Dit helpt om te zien *waarover* wordt gesproken en of dat verschilt na het gebruik van debat- of dialoogvragen.

De tweede techniek kijkt naar het *taalgebruik* op woordniveau. Hoe emotioneel is het? Wordt er veel gesproken in termen van 'wij' of 'zij'? Is de toon zakelijk, positief of juist boos? Deze analyse helpt om het *karakter* van het gesprek beter te begrijpen.

We vergeleken deze elementen tussen episodes waarin politici antwoord gaven op scherpe, sturende vragen ('debatvragen') en momenten waarin ze reageerden op open, uitnodigende vragen ('dialoogvragen'). Daarbij keken we naar het hele gesprek dat volgde op een vraag (tot de daaropvolgende debat- of dialoog-vraag), dus niet alleen het eerste antwoord, maar ook de wisselwerking tussen sprekers daarna. Zo kregen we inzicht in hoe de *vorm van een vraag* invloed heeft op het verloop en de toon van een politiek debat.

Categorie	Voorbeeld
Linguïstieke categorieën	
Voornaamwoorden	Ik, jij, zij Ik ga naar de winkel.
Bijwoorden	Snel, hier, gisteren Zij rent snel naar huis.
Psychologische categorieën	
Positieve Emoties	Gelukkig, blij, liefde Ik ben zo blij vandaag.
Angst	Bezorgd, bang, angstig Hij was bezorgd om zijn zieke hond.

Tabel 3 Voorbeelden van linguïstieke en psychologische categorieën.

Beschrijving van de onderzoekseenheden.

De handmatige codering van de 7 televisiegesprekken werden in totaal ingedeeld in 1806 fragmenten (regels in Excel) waarvan er 638 werden getypeerd als vraag en 1168 als (onderdeel van een) gesprek of antwoord. Van de 637 vragen werden er 133 gecodeerd als debatvraag, 99 als dialoogvraag en precies 400 vragen vielen in de categorie overig (van 5 vragen miste de typering).

Type vraag	Aantal	Percentage
debatvraag	133	20,9%
dialoogvraag	99	15,5%
overig	400	62,8%
missing	5	0,8%
totaal	637	100%

Tabel 4 Aantallen gecodeerde debat- en dialoogvragen.

Voorbeelden van debatvragen en dialoogvragen die in de onderzochte programma's gesteld werden zijn opgesomd in bijlage 6.

Het aantal fragmenten of uitspraken varieerde van 150 voor het programma 'College Tour' tot 358 voor het programma van SBS6. Onder een uitspraak verstaan we alle tekst die een persoon zonder onderbreking uitspreekt en die niet werd getypeerd als vraag(stelling).

Programma	Aantal Uitspraken	Aantal Woorden	Gemiddeld aantal woorden per uitspraak	Duur van het programma in uren en minuten
1Vandaag	154	6451	41,9	0:50
College Tour	150	6423	42,8	0:58
RTL1	318	17152	53,9	1:30
RTL2	350	19683	56,2	1:30
SBS6	358	14787	41,3	1:12
Slotdebat1	156	6758	43,3	0:56
Slotdebat2	320	12403	38,8	1:32
Eindtotaal	1806	83657	46,3	8:28

Tabel 5 Aantal fragmenten, aantal woorden, gemiddeld aantal woorden en duur per programma.

Zie voor een overzicht van de deelnemers aan de verschillende programma's bijlage 9.

3.1 Resultaten handmatige inhoudsanalyse

Type actoren

Alle deelnemers aan de gesprekken werden ingedeeld in een aantal typen actoren, die aangaven in welke rol de deelnemer aan het gesprek deelnam. In tabel 5 zijn de aantallen fragmenten per type actor weergegeven en het percentage dat een type actor uitmaakt van het totaal aantal fragmenten. De bijdrage van het type actor is ook weergegeven in percentage van het totale aantal woorden.

Actoren	Aantal uitspraken per type actoren	Percentage aantal uitspraken/fragmenten	Percentage van aantal woorden
Politicus	847	46,9%	66,3%
Moderator	699	38,7%	20,3%
Burger	156	8,6%	6,3%
Andere Journalist	70	3,9%	4,3%
Deskundige	18	1,0%	1,5%
Overig	11	0,6%	0,9%
BN'er	5	0,3%	0,5%
Eindtotaal	1806	100,0%	100%

Tabel 6 Verschillende typen sprekers en hun aandeel in de gecodeerde uitspraken.

Zoals te verwachten zijn politici (n=847) het vaakst aan het woord, op de voet gevolgd door de moderatoren (n=699). Dit suggereert dat de programma's te kenschetsen zijn als gesprekken tussen politici en moderatoren. Politici waren het meest uitgebreid aan het woord (66,3%), gevolgd door Moderatoren (20,3%) en Burgers (6,3%). De journalist als moderatoren werd regelmatig aangevuld met een journalist in de rol van duider of interviewer (4,3%). Opmerkelijk is dat deskundigen maar 1,5% van het aantal woorden voor hun rekening namen. Alleen in het tweede Slotdebat doen meerdere deskundigen mee die daar aanzienlijk meer spreekruimte krijgen dan in de andere programma's. Voor kritische duiding van uitspraken van politici is de kijker bij de overige programma's vrijwel volledig afhankelijk van de inbreng van moderatoren/journalisten. Wat opvalt is dat in het eerste RTL-debat door hen veel achtergrondinformatie wordt geboden de uitspraken van de politici in een context te plaatsten. De rol van BN'ers in de debatten was marginaal (0,5%).

Type vragen

Het formuleren van de vragen in televisiegesprekken is een redactionele aangelegenheid. Hoewel het ook voorkomt dat politici elkaar bevragen of ondervraagd worden door anderen dan de moderator, wordt verreweg het grootste deel van de vragen gesteld door een moderator (83,3%) of journalist van dienst (4,4%). Bij de vragen is gekeken in hoeverre er sprake was van debatvragen of dialoogvragen (Tabel 7). Het blijkt dat het merendeel van de vragen niet direct aan de kenmerken van een dialoog of debatvraag voldeed. Deze werden als overige vragen gecodeerd (63,5%).

Programma	Debatvragen	Dialoogvragen	Overige vragen
1Vandaag (n=48)	6,3%	8,3%	85,4%
College Tour (n=50)	24,0%	4,0%	72,0%
RTL1 (n=123)	10,6%	12,2%	77,2%
RTL2 (n=132)	16,7%	17,4%	65,9%
SBS6 (n=120)	28,3%	13,3%	58,3%
Slotdebat1 (n=58)	19,0%	24,1%	56,9%
Slotdebat2 (n=107)	35,5%	24,3%	40,2%
(n=638)	20,8%	15,7%	63,5%

Tabel 7 Aandeel debatvragen (n=133), dialoogvragen (n=99) en overige vragen (n=400) per programma.

In de tabel is te zien dat gemiddeld 20,8% van de gestelde vragen van het debattype zijn en 15,7% van het dialoogtype. Er blijken wel verschillen te zijn tussen de typen vragen die bij de verschillende programma's werden gesteld. Bij EenVandaag en de beide RTL-programma's is het aandeel dialoogvragen en debatvragen ongeveer gelijk, hoewel bij alle drie programma's net iets meer dialoogvragen dan debatvragen werden gesteld. Bij College Tour en het programma van SBS is het aandeel debatvragen beduidend hoger; bij SBS was de ratio 2 op 1 en bij College Tour 6 op 1. Bij het NOS Slotdebat deel 1 (tussen de lijsttrekkers van de kleinere partijen) is er sprake van een iets hoger aandeel dialoogvragen en bij het NOS Slotdebat 2 kwamen debatvragen het meeste voor (35,5%), naast ook een relatief groot aandeel dialoogvragen (24,3%).

Afgaand op de vraagstelling zouden de programma's van College Tour en SBS het meest het karakter hebben van een debat. Van een dialooggestuurd gesprek zou op basis van het type vragen het meest sprake zijn bij het eerste Slotdebat.

Onderwerpen en type vragen per onderwerp

Naast wie er bij de politieke gesprekken op televisie ruimte krijgt om haar of zijn verhaal te vertellen is een andere interessante vraag welke onderwerpen aan de orde kwamen

Onderwerp	Aantal	Percentage aantal fragmenten	Percentage aantal woorden
Inhoudelijk		87,0%	89,4%
Economie & Werkgelegenheid	386	22,8%	22,5%
Minderheden & Integratie	305	18,0%	16,1%
Bouw & Wonen	241	14,2%	15,4%
Zorg & Welzijn	180	10,6%	13,7%
Natuur & Milieu	166	9,8%	9,7%
Beter bestuur	106	6,3%	6,3%
Internationale betrekkingen	48	2,8%	3,0%
Landbouw	38	2,2%	2,3%
Veiligheid & Rechtspraak	5	0,3%	0,4%
Onderwijs & Wetenschap	1	0,1%	0,0%
Niet-inhoudelijk		13,0%	10,5%
Campagne: Strategie	150	8,3%	7,4%
Campagne: Hoopla	65	3,6%	2,8%
Campagne: Peilingen	5	0,3%	0,3%
Eindtotaal	1696	100,0%	100,0%

Tabel 8 De verdeling van aandacht over de verschillende inhoudelijke en niet-inhoudelijke onderwerpen (campagnenieuws)

Hoewel achteraf het beeld bleef bestaan dat het onderwerp immigratie de campagne had beheerst (bron) kwam dat onderwerp qua aandacht in de debatten op de tweede plaats. Het meest besproken onderwerp in de onderzochte programma's was Economie & Werkgelegenheid (22,5%). Dat werd in grote mate bepaald door het thema 'bestaanszekerheid'. Dat thema kwam als zodanig niet voor in de in dit onderzoek

gehanteerde lijst met onderwerpen, maar omdat het in de meeste gevallen vanuit het perspectief van het inkomen werd besproken werd het overwegen gecodeerd onder Economie & Werkgelegenheid. Het onderwerp Minderheden en Integratie (16,1%) kwam op de tweede plaats, gevolgd door Bouw & Wonen (15,4%), Zorg & Welzijn (13,7%) en Natuur & Milieu (9,7%). Aanvullend is gekeken hoe vaak bij de bespreking van een van de andere onderwerpen immigratie aanvullend ter sprake werd gebracht (zie bijlage 11). Dat gebeurde nog het meest bij het onderwerp Bouw & wonen, namelijk 43 keer. Ook wanneer we dit zouden meetellen blijft Economie en Werkgelegenheid het meest besproken onderwerp.

Maatschappelijk relevante thema's als Beter bestuur (6,3%), Internationale Betrekkingen (3,0%) en Landbouw (2,3%) kregen relatief weinig aandacht. Opvallend is dat Onderwijs & Wetenschap slechts een keer werd besproken. Dit is des te opvallender omdat de vragen in het programma College Tour gesteld werden door studenten.

Van de niet-inhoudelijke thema's werd Campagne: Strategie (7,4%) het meest besproken. Hier ging het om kwesties rond de formatie en het premierschap. 2,8% ging over ludieke aspecten van de campagne en 0,3% over de peilingen. In totaal ging zo'n 10% van de aandacht uit naar niet-inhoudelijke onderwerpen hetgeen in vergelijking met eerder onderzoek laag is (Hietbrink en Hermans, 2022).

Debatvragen en dialoogvragen per onderwerp

Onderwerp	debatvraag	dialoogvraag	overige vragen	Totaal
Beter bestuur	10	9	13	32
Bouw & Wonen	9	12	61	82
Campagne: Hoopla	4	4	14	22
Campagne: Peilingen		1	1	2
Campagne: Strategie	19	13	39	71
Economie & Werkgelegenheid	30	13	89	132
Internationale betrekkingen	6	4	9	19
Landbouw	2	3	8	13
Minderheden & Integratie	28	12	71	111
Natuur & Milieu	8	3	44	55
Veiligheid & Rechtspraak			1	1
Zorg & Welzijn	14	20	41	75
Totaal	130	94	391	615

Tabel 9 Debat en dialoogvragen uitgesplitst per onderwerp.

Om na te gaan in hoeverre het doormiddel van de vraagstelling sturen van het gesprek richting dialoog of debat verschilde per onderwerp is dit uitgesplitst in tabel 9. Hier valt te zien dat vooral bij de twee meest besproken onderwerpen, Economie & werkgelegenheid en Minderheden & integratie, meer debatvragen dan dialoogvragen werden gesteld. Omgekeerd werden bij het derde en vierde besproken onderwerp, Zorg & welzijn en Bouw & wonen relatief veel dialoogvragen gesteld, zij het bij dat laatste in iets mindere mate. Ook wanneer het ging om Campagnestrategie en Natuur & milieu was de vraagstelling meer gericht op debat.

3.2 Resultaten Computerondersteunde Inhoudsanalyse

We onderzochten welke thema's centraal stonden in politieke debatten en hoe deze samenhangen met verschillende gesprekstijlen. Hiervoor gebruikten we een geavanceerde analysemethode die automatisch patronen in het taalgebruik herkent. Deze methode groepeerde uitspraken op basis van inhoud en woordgebruik tot herkenbare thema's.

Uiteindelijk ontdekten we 25 thema's die typerend zijn voor de manier waarop politici met elkaar in gesprek gaan. Denk bijvoorbeeld aan inhoudelijke discussies over beleid, maar ook aan retorische aanvallen of persoonlijke betrokkenheid. Elk thema is door de onderzoekers inhoudelijk geïnterpreteerd en gekoppeld aan een bepaalde gesprekstijl. Deze thema's zijn vervolgens samengevoegd in bredere categorieën van gespreksvormen.

Verder laten we zien hoe sterk de toon en inhoud van een gesprek kunnen verschillen, afhankelijk van het soort vraag dat gesteld wordt en de interactie die daarop volgt.

Resultaten topicanalyse

In het onderzoek vonden we 25 terugkerende topics in de politieke gesprekken (zie bijlage 6). Deze thema's verschillen niet alleen in inhoud, maar ook sterk in de manier waarop erover gesproken wordt, de gesprekstijl. In sommige topics duidt de gesprekstijl op samenwerking en reflectie. Bij andere is er juist sprake van politieke tegenstellingen, persoonlijke aanvallen of wij/zij-denken. In een aantal gevallen lijkt dit samen te hangen met het onderwerp van gesprek.

Ieder topic door de onderzoekers getypeerd op inhoudelijk thema en dominante gesprekstijl en dit werd achteraf vergeleken met eenzelfde typering door ChatGPT (zie bijlage 6 en 7). Vervolgens werden de topics gegroepeerd op inhoudelijk thema (zie bijlage 8) en werd de bij dat thema dominante gesprekstijl getypeerd.

Uit de analyse blijkt dat wonen vaak wordt besproken vanuit het perspectief van de burger: eerlijke kansen, falend beleid, en persoonlijke verhalen staan centraal. Dat leidt vaker tot open gesprekken, waarin gezocht wordt naar oplossingen. Bij het thema wonen overheerst de dialoog als gesprekstijl ten opzichte van het debat (zie tabel 14).

Thema's als immigratie en internationaal beleid leiden daarentegen vaker tot debat-achtige interacties: sprekers vallen elkaar aan, verdedigen hun standpunten fel, of plaatsen zichzelf tegenover 'de ander' ('wij tegen zij').

Bij onderwerpen als klimaat en bestaanszekerheid wisselen de stijlen die gebruikt worden elkaar af: soms wordt er constructief gezocht naar alternatieven of samenwerking, maar er zijn ook momenten van politieke confrontatie of scherpe kritiek.

Voor redacties biedt dit inzicht in hoe gesprekstijl en toon samenhangen met het onderwerp – en hoe journalistieke keuzes daarin een rol spelen.

Cluster	Onderwerpen/thema's/topics	Dominante gesprekstijl
Wonen	Wonen, woningmarkt, migratie, arbeidsmigratie	Dialogoog – burgerperspectief, eerlijkheid
Bestaanszekerheid	Armoede, zorg- en woonkosten, werk en inkomen	Gemengd – empathie, hulp vs. politieke oppositie
Immigratie	Migratiestandpunten, arbeidsmigratie, druk op voorzieningen	Debat – confrontatie, kritiek, onvrede
Klimaat	Klimaatplannen, duurzaamheid, landbouw	Overwegend debat – wij/zij-denken, verdediging
Zorg	Mantelzorg, zorgbeleid, werkgelegenheid	Dialogoog of debat – afhankelijk van perspectief
Internationaal	Conflicten, vluchtelingen, buitenlandbeleid	Debat – stelligheid, wantrouwen beleid
Politiek proces	Coalitievorming, partijpolitiek, probleemaanpak, debatstructuur zelf	Neutraal tot debat – varieert sterk per onderwerp

Tabel 10 Aan de gegroepede topics toegevoegde typering van inhoudelijk thema en gesprekstijl. Voor de uitgebreidere tabel met toelichting zie bijlage 8.

Tabel 10 laat zien welke thema's in de gesprekken naar voren kwamen, en welke toon het had. Er lijkt een relatie te zijn tussen het onderwerp en de dominante gesprekstijl die naar voren kwam: bij sommige onderwerpen was er meer ruimte om over verbinding en samenwerking te praten terwijl bij andere onderwerpen juist het gesprek veel meer gericht was op het afzetten tegen elkaar.

Een voorzichtige vergelijking met tabel 9 suggereert dat de vraagstelling wel richtinggevend is voor de gesprekstijl maar niet allesbepalend. Met name bij Zorg & welzijn werden relatief veel dialoogvragen en daar was de gesprekstijl wisselend. Bij Bouw & wonen, waar de gesprekstijl overwegend dialoog was werden inderdaad iets meer dialoogvragen gesteld. Bij Economie & werkgelegenheid zien we in tabel 9 duidelijk meer debatvragen, maar is de gesprekstijl wisselend. Bij Minderheden & immigratie is de gesprekstijl in lijn met een meerderheid aan debatvragen. Over natuur en milieu (klimaat) en internationale betrekkingen werd minder gesproken, maar ook hier komt een groot aantal debatvragen terug in een overwogen debatgerichte gesprekstijl.

Wat taalgebruik op woordniveau ons vertelt over de toon van het gesprek

Naast inhoud en gespreksvorm hebben we ook gekeken naar het woordgebruik: welke woorden kiezen politici wanneer ze antwoord geven op debat- of dialoogvragen? We onderzochten bijvoorbeeld het gebruik van positieve of negatieve emoties, ontkenningen, stellige formuleringen en woorden die verwijzen naar 'wij' of 'zij'.

Positieve woorden kwamen vaker voor bij antwoorden op dialoogvragen. Dit bevestigt het idee dat een open vraagstelling kan bijdragen aan een positievere en constructievere toon. Tegen de verwachting viel op dat stellige uitspraken juist vaker voorkwamen in antwoorden op dialoogvragen. Uit nadere analyse bleek dat de stelligheid betrekking had op politici die juist stellig zijn over hun bereidheid tot samenwerking of duidelijke voorkeuren voor oplossingen.

Taalgebruik dat duidt op negatieve emoties, ontkenningen of wij-zij-denken kwam iets vaker voor na het stellen van debatvragen, al was het verschil hier niet groot. Dit lijkt erop te duiden dat polarisatie niet alleen samenhangt met vraagstelling, maar wellicht ook met het onderwerp of het type spreker.

Kortom: de manier waarop vragen gesteld worden – debat- of dialoog-gericht – blijkt invloed te hebben op de toon van het antwoord. Een belangrijke les voor iedereen die publieke gesprekken vormgeeft, van debatleiders tot journalisten.

Taalkenmerk	Vraagstelling	Wat dit zegt over de toon?
Positieve emoties	Dialoog	Constructieve, open toon
Stelligheid	Dialoog	Duidelijke voorkeuren
Ontkenningen	Debat	Grenzen en onmogelijkheden
Negatieve emoties	Debat	Kritiek of frustratie
‘Wij’ en ‘Zij’	Beide	Wij-zij-denken komt overal voor

Tabel 11 Taalkenmerken, gesprekstijl en toon van de gesprekken

4. Conclusie en discussie

De aanleiding voor dit onderzoek was een breed gesteunde oproep tot meer inhoudelijke georganiseerde politieke gesprekken op televisie. Deze oproep sloot aan bij de conclusies uit eerder onderzoek naar verkiezingscampagnes in het verleden (Van Praag en Brants, 2024; Ruigrok e.a., 2017; Hietbrink en Hermans, 2022).

Omdat in dit onderzoek alleen naar de politieke gespreksprogramma's van 2023 is gekeken kunnen we niet vaststellen of de campagne van 2023 inhoudelijker was dan bij voorgaande verkiezingen. In het aanpalende onderzoek waarin we de televisiecampagne van 2023 vergeleken met die van 2021 – 'De campagne van de inhoud?' vonden we hiervoor wel enige aanwijzingen: gemiddeld duurden de gesprekken over een onderwerp in 2023 langer dan in 2021.

Het doel van dit onderzoek was om op exploratieve wijze na te gaan of met een combinatie van handmatige en computerondersteunde inhoudsanalyse de gespreksstijlen debat en dialoog konden worden teruggevonden in 7 door omroepen georganiseerde televisiegesprekken in de aanloop naar de verkiezingen van november 2023. De dialoogvorm staat hierbij voor een meer inhoudelijk gesprek waarin met meer diepgang wordt gezocht naar overeenstemming en gezamenlijke oplossingen terwijl een debat gericht is op conflicten, verschillen en behalen van winst ten opzichte van de gesprekspartner.

In dit onderzoek werd ongeveer 1/3 van alle gestelde vragen getypeerd als dialoogvraag of debatvraag. Dat betekent dat een groot deel van de vragen als overig werd gecategoriseerd. Dit kan betekenen dat in ons schema categorieën vragen ontbreken, maar het kan ook zijn dat onze definities van debat en dialoogvragen nog verder verduidelijkt moeten worden.

Wat we in dit onderzoek zien is dat er grote verschillen zijn tussen programma's in de mate waarin deze door de vraagstelling sturen op een (op inhoud gerichte) dialoog dan wel op een (op politieke strijd gericht) debat. De programma's RTL en het eerste Slotdebat lijken meer te sturen op dialoog terwijl het SBS-debat en College Tour meer sturen op debat.

Daarnaast zien we grote verschillen tussen onderwerpen. De gesprekken over het onderwerp wonen en zorg, waarover (kennelijk) minder politieke controverse heerst, vertonen in hoge mate de kenmerken van een dialoog en onderwerpen als immigratie, economie en internationale betrekkingen, met meer politieke controverse, vertonen overwegend kenmerken van een debat. Aanvullend constateerden we dat, hoewel volgens beschouwingen achteraf het thema immigratie de campagne zou hebben overheerst, blijkt uit dit onderzoek dat bestaanszekerheid (economie & werkgelegenheid) in de geanalyseerde programma's toch de meeste aandacht kreeg. Immigratie werd aanvullend wel relatief vaak gekoppeld aan wonen (zie bijlage 11).

De patronen in de computerondersteunde inhoudsanalyse laten zien dat het onderscheid tussen de gespreksstijlen debat en dialoog geschikt zijn om deze inhoudelijk te typeren en dat deze verschillen per inhoudelijk onderwerp. Deze patronen sluiten aan bij de onderwerpen en daarbij gestelde vraagtypen in de handmatige inhoudsanalyse. De analyse op woordniveau laten zien dat dialoogvragen leiden tot meer positief getoonzette

gesprekken waarin soms stellige uitspraken (over bereidheid tot samenwerken) worden gedaan. Debatvragen lijken te leiden tot meer wij-zij formuleringen hetgeen duidt op meer gepolariseerde gesprekken. Tegelijkertijd laat deze analyse ook zien dat zulke patronen in taalgebruik altijd een interpretatie blijven. Woorden zoals ‘eerlijk’ of ‘samenwerken’ kunnen oprecht bedoeld zijn, maar ook strategisch worden ingezet. Politiek taalgebruik is gelaagd en contextafhankelijk.

In dit onderzoek zagen we dat vraagstelling en onderwerp voor een deel verklarend kunnen zijn voor het verloop van een gesprek. In verder onderzoek zou ook het gebruik van context-informatie, fact-checks of de mogelijke inbreng van deskundigen op het bevorderen van een dialoog kunnen worden onderzocht.

Tot slot wordt het verloop van een gesprek ook bepaald door de deelnemende politici. In dit onderzoek is niet nagegaan in hoeverre zij invloed uitoefenden op het verloop van de gesprekken waaraan zij deelnamen. Ook deze vraag lijkt relevant voor verder onderzoek.

Eerder werd al aangestipt dat op basis van dit onderzoek alleen niet kan worden vastgesteld of de politieke gesprekken op televisie de inhoudelijke diepgang vertoonden waarop politici in programmamakers vooraf gehoopt hadden. Analyses van de gesprekken in andere media lijken erop te wijzen dat men hierin niet is geslaagd. Na voorzichtig positieve recensies (e.g. NOS, 2023) na de eerste debatten leek het oordeel om te slaan naar gesprekken tussen politici die de kiezer weinig houvast boden voor een weloverwogen keuze in het stemhokje. Hierbij lijkt het SBS-debat op zo’n anderhalve week voor de verkiezingen beschouwd te worden als een soort dieptepunt waarbij de mogelijk constructieve input van burgers en de rol van de moderators werd geduid als een opzet die populisme en spektakel in de hand werkte (e.g. Koelewijn, 2023). Naar aanleiding van de constatering dat bij het onderwerp wonen overwogen een dialoogstijl werd gehanteerd is dit onderwerp door de onderzoekers nader bekeken. Hoewel het onderwerp in vijf van de zeven programma’s werd besproken bleek een gesprek van een half uur aan het begin van het eerste RTL-debat een grote rol in de uitkomsten te hebben gespeeld. Het gesprek werd begonnen de oproep om het over samenwerking en oplossingsrichtingen te hebben, het werd actief gemodereerd en uitspraken van politici werden ruim van (cijfermatige) context voorzien zodat loze beweringen in de kiem gesmoord werden. Het feit dat naast voorbeelden van spektakel en debat ook duidelijk voorbeelden van inhoudelijke diepgang en dialoog aanwijsbaar zijn levert een genuanceerd beeld op. In verder (kwalitatief) onderzoek zouden meer typerende voorbeelden van debat en dialoog gezocht kunnen worden om het inzicht in beide gespreksvormen te verdiepen.

De conclusie is dat deze twee gespreksstijlen een handzame typering vormen waarmee, zowel door onderzoekers als door journalisten gereflecteerd kan worden op de inhoud, de diepgang en de maatschappelijke betekenis van politieke televisiegesprekken in campagnetijd. Het concept dialoog biedt journalisten de mogelijkheid om naast de nieuwswaarden conflict en het aanwijzen van een politicus als winnaar van een debat (een argument voor de kiezer om op deze persoon te stemmen), de kijker ook inzicht te bieden in welke samenwerkingsverbanden tussen politieke partijen kansrijk zijn om oplossingen te realiseren voor maatschappelijke problemen. Journalisten Kefah Alush en Kees Boonman

stellen dat in een coalitieland als het onze heeft de kiezer er niet genoeg aan om te weten op welke standpunten partijen zich van elkaar onderscheiden. Volgens hen moeten politieke gesprekken op televisie ook inzicht bieden in welke combinaties van partijen na de verkiezingen richting kunnen geven aan het beleid (Mediaforum, 4-06-2025).

Een televisiegesprek in de vorm van een debat wordt aan de ene kant gezien als aantrekkelijk en spannend omdat de focus ligt op conflict en winnen en verliezen, maar het gevaar is dat het ook bijdraagt aan een zekere 'vervreemding' (alienation) van de burger omdat soms eerder verwarrend of verhullend werkt dan dat het inzicht biedt (Costera Meijer, 2010; Constructive Institute z.d.; Kruikemeier en Vliegenthart, 2024). Analyses van door de journalistiek georganiseerde politieke gesprekken op televisie laten zien dat de debatvorm in de praktijk overheerst door een nadruk op journalistieke nieuwswaarden als conflict en spektakel (Van Praag en Brants, 2014; Hietbrink en Hermans, 2022; Constructive Institute, z.d.; Ruigrok, van Atteveld en Gagestein, 2017; Willemars, 2014).

In een onderzoek in Denemarken, Groot-Brittannië en Duitsland, werden burgers twee denkbeeldige tv-formats voorgelegd, het ene gericht op dialoog en het andere op debat. De overgrote meerderheid van de respondenten een voorkeur uit voor een dialoogformat (Constructive Institute, 2022; zie bijlage 2).

De resultaten van dit onderzoek bieden stof tot nadenken met het oog op de inrichting van de televisiedebatten. De resultaten suggereren dat de eerder oproep tot meer diepgang nog volop relevantie hebben. Redacties zouden zich moeten afvragen of ze de kijker/kiezer niet te veel onderschatten, zo niet te kort doen, door met spektakel en debat te sturen op hoge kijkcijfers. De maatschappelijke waarde van politieke televisiegesprekken kan men niet alleen afmeten aan kijkcijfers. Waarom zouden journalistieke waarden niet een belangrijker leidraad kunnen zijn? Zou het met enige journalistieke creativiteit niet mogelijk moeten zijn om waardevolle dialogen op een aantrekkelijke manier te presenteren?

Bronnenlijst

Carpentier, N., & Cammaerts, B. (2007). *Reclaiming the media. Communication rights and expanding democratic media roles* (pp. 11–18). Intellect Books.

<https://researchportal.vub.be/en/publications/reclaiming-the-media-communication-rights-and-expanding-democrati>

Constructive Institute (z.d.), *Listen Louder: How journalists can counter polarisation*.

https://constructiveinstitute.org/app/uploads/2023/10/5333873_Fonden-Constructive-Foundation_bog_samlet2-1.pdf

Constructive Institute (2022), *Participation in the public debate A comparative study on attitudes to news and journalism*. Geraadpleegd op 27-11-2024.

<https://constructiveinstitute.org/app/uploads/2022/06/Participation-in-the-public-debate-report.pdf>

Costera Meijer, I. (2010), The Public Quality of Popular Journalism: developing a normative framework, *Journalism Studies*, 2:2, 189-205, <https://doi.org/10.1080/1461670012004207>

Craig, G. (2010). Dialogue and dissemination in news media interviews. *Journalism*, 11(1), 75–90.

<https://doi.org/10.1177/1464884909349582>

Drok, N. (2015). Participatie in en via de journalistiek. *Tijdschrift Voor Communicatiewetenschap*,

43(1). <https://doi.org/10.5117/2015.043.001.023>

EJTA (2020). Tartu Declaration (z.d.), Geraadpleegd op 8-07-2024, van

<https://ejta.eu/index.php/about-us/tartu-declaration/>

Ettema, J. S. (2007). Journalism as Reason-Giving: Deliberative Democracy, Institutional

Accountability, and the News Media's Mission. *Political Communication*, 24(2), 143–160.

<https://doi-org.windesheim.idm.oclc.org/10.1080/10584600701312860>

- Hermans, L., & Drok, N. (2018). Placing Constructive Journalism in Context. *Journalism Practice*, 12(6), 679–694. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1470900>
- Hietbrink, N., Hermans, L., & Kik, Q. (2019). De burger als buitenstaander? Inclusiviteit in nieuwselectie en brongebruik tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 47(3), 196–216. <https://doi.org/10.5117/2019.047.003.004>
- Hietbrink, N. en Hermans L. (2022). *Talkshows en ander Ongemak De televisieberichtgeving over de verkiezingen van 2021*. Lectoraat Waarde(n)volle Journalistiek, Windesheim, Zwolle. <https://www.windesheim.nl/onderzoekpublicaties/talkshows-en-ander-ongemak-de-televisieberichtgeving-over-de>
- Heyde, van der, D. Geïnterviewd door Elisabeth Steijns op NPO radio 1 (30 oktober).
- Hinke, B en S. van Lil (2023, 31 oktober). *Verkiezingsdebatten nieuwe stijl: minder onleliners, meer inhoud*. NRC.
- Koelewijn, R. (2023, 21 november), *Wiens schuld is het dat gewoon is geworden wat niet gewoon is?* NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/11/20/wiens-schuld-is-het-dat-gewoon-is-geworden-wat-niet-gewoon-is-a4181539?t=1749636362>
- Kruikemeier, S., & Vliegenthart, R. (2024). (Social) Media: Binding or Blinding? *Tijdschrift Voor Communicatiewetenschap*, 52(2), 128–149. <https://doi.org/10.5117/tcw2024.2.002.krui>
- Maieutiek.nl (2024). *De dialoog of het maieutisch gesprek*. <https://www.maieutiek.nl/over-maieutiek/de-dialoog-of-het-maieutisch-gesprek/>
- Marx Ferree, M., Gamson, W., Gerhards, J., & Rucht, D. (2002). Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies. *Theory and Society*, 31(3), 289-324.
- McCombs, M. (2018). *Setting the agenda: Mass Media and Public Opinion*. John Wiley & Sons.

Radio 1 (5-06-2025), *Mediaforum*. <https://www.nporadio1.nl/fragmenten/spraakmakers/019739cd-02a4-7347-8aa7-b4a624187532/2025-06-04-het-mediaforum-met-kees-boonman-en-kefah-allush>

Mimno, D., & Lee, M. (2014, October). Low-dimensional embeddings for interpretable anchor-based topic inference. In *Proceedings of the 2014 conference on empirical methods in natural language processing (EMNLP)* (pp. 1319-1328).

NOS (2023), *RTL-verkiezingsdebat: Stevige gesprekken over zorg, woningtekort en armoedeval*.
<https://nos.nl/liveblog/2497539-rtl-verkiezingsdebat-stevige-gesprekken-over-zorg-woningtekort-en-armoedeval>

NPO Radio 1 (2023, 30 Oktober). *De Dag - Achter de schermen bij verkiezingsdebatten*.
<https://www.nporadio1.nl/podcasts/de-dag/98080/1449-achter-de-schermen-bij-verkiezingsdebatten>

Ombudsman NPO (2024). *Tweede Kamerverkiezingen 2023. Deel 3: De campagne op inhoud?*
Geraadpleegd op 10-07-2024, van <https://omroepombudsman.nl/uitspraken-en-columns/tweede-kamerverkiezingen-2023-deel-3-de-campagne-op-inhoud>

Pauly, J. J. (2004). Media studies and the dialogue of democracy. In SAGE Publications, Inc. eBooks
(pp. 243–258). <https://doi.org/10.4135/9781483328683.n15>

Pauly, J.J. (2009). *Is Journalism Interested in Resolution, or Only in Conflict?*, 93 Marq. L. Rev. 7 (2009).
Available at: <https://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol93/iss1/6>

Praag, P. van & Brants, K. (2014). *Media Macht & Politiek*. Diemen: Uitgeverij AMB

Roberts ME, Stewart BM, Tingley D (2019). “stm: An R Package for Structural Topic Models.” *Journal of Statistical Software*, **91**(2), 1–40. [doi:10.18637/jss.v091.i02](https://doi.org/10.18637/jss.v091.i02).

- Ruigrok, N., van Atteveldt, W., Gagestein, S., & van Keulen, R. (2017, mei). '15 minutes of fame' De invloed van Nederlandse media tijdens de verkiezingscampagne van 2017. LJS Nieuwsmonitor. <http://nieuwsmonitor.org/wp-content/uploads/onderzoeksrapport-MediaPolitiek.pdf>
- SCP (2023), *Burgerperspectieven 2023/2*, SCP, Den Haag.
<https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/08/31/burgerperspectieven-2023-bericht-2>
- Shehata, A. (2014). Game Frames, Issue Frames, and Mobilization: Disentangling the Effects of Frame Exposure and Motivated News Attention on Political Cynicism and Engagement. *International Journal of Public Opinion Research*, 26(2), 157–177. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edt034>
- Smouter, K. (2022). *Blauw, wit, rood: De boerenopstand als spiegel voor Nederland*. Amsterdam: Bezige Bij.
- Tausczik, Y. R., & Pennebaker, J. W. (2010). The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*, 29(1), 24–54. <https://doi.org/10.1177/0261927X09351676>
- Voorst, E. van (2013), *Democratie, Deliberatie en de Media*, Ongepubliceerd paper, Zwolle: Lectoraat Media & Civil Society.
- Walter, A., & Van Praag, P. (2014). Het tv-debat als game changer. In *Media, Macht & Politiek* (1ste editie, pp. 125–144). AMB.
- Werkgroep Landelijk Opleidingsprofiel (2023). *Terug naar de kern: Landelijk Opleidingsprofiel Journalistiek 2023*.
- Willemars, M. (2014). *Journalisten, publiek debat en democratie. Nieuwe rollen voor journalisten in maatschappelijke en politieke discussies*. Radboud Univesiteit, Nijmegen, ISBN 9789490791285.

Bijlagen

Bijlage 1. Kenmerken debatvragen en dialoogvragen.

Debatvragen	Dialoogvragen	Neutraal/anders
Omschrijving: <i>De functie van debatvragen is om conflict te genereren en om verschillen tussen politici of partijen uit te vergroten in het gesprek.</i> <i>Het doel is volgens critici spannende televisie en om (na afloop) een winnaar en een verliezer te kunnen aanwijzen. Ze zijn gericht strijd en het benadrukken van verschillen. In die zin werken ze polariserend en dwingen de toeschouwer voor een keuze voor een van beide uitersten. Ze zijn niet gericht op inhoudelijke ontwikkeling van het onderwerp.</i> <i>Vragen over peilingen (horse race) zijn onderdeel van debat.</i>	Omschrijving: <i>De functie van dialoogvragen is om het gesprek verder te brengen door wederzijds begrip te creëren voor elkaars intenties en argumenten en te zoeken naar gezamenlijke probleemoplossing.</i> <i>Het doel is om 'common ground' te verkennen en gezamenlijk naar oplossingsrichtingen te zoeken. Het doel is om te komen tot inhoudelijke verdieping/inzicht bij het publiek. Welke gezamenlijke 'ruimte' ligt er tussen de uiterste standpunten.</i>	Omschrijving: <i>Andere vragen zijn bijvoorbeeld gericht op hoopla.</i> <i>Informatieve vragen</i>
Trefwoorden/Voorbeelden: - Retorische vragen - Sturende vragen - Suggestieve vragen - Beoordelende vragen (Wanneer overduidelijk (expliciet) is dat de moderator op een bepaald punt overgaat naar een andere politicus omdat hij/zij ervanuit gaat dat wat de vorige spreker gezegd heeft tot conflict kan leiden met degene die het woord had. Als men dus het woord krijgt omdat de moderator weet dat de politicus het niet met de vorige	Trefwoorden/Voorbeelden: - Vragen om een advies advies voor iemand te formuleren - Vragen naar de achterliggende waarden (van een standpunt). - Vragen naar geleerde lessen. - Open vragen - Modereren: oproepen tot dialoog - respectvol	Trefwoorden/Voorbeelden:

eens zal zijn. In dit geval wordt conflict gezocht.)		
Voorbeeld: - Waarin verschilt van uw opponent? - Welke kritiek heeft u op? - Waarom bent u het hier niet mee eens?	Voorbeelden: - Wat verbindt u? - Waarover bent u het eens? - Welk advies heeft u voor uw opponent? - Wat is het beste voorstel van een van de andere sprekers vanavond? - Wat heeft u daarvan geleerd? - Wilt u niet door elkaar heen praten?	